

A Biblia mint kód

Egy irodalomtanítási elképzelés néhány vonása órávázlatban elbeszélve

ARATÓ LÁSZLÓ

A tanítási folyamat alapelve:

"Nem az a dolgunk, hogy a saját felsőbbrendű szövegértelmezési-szövegalkotási tevékenységünkkel (textual production) megfélemlítsük diákjainkat, hanem az, hogy megmutassuk nekik azokat a kódokat, amelyekeken minden szövegértelmezés-szövegalkotás múlik, és hogy bátorítsuk saját, szövegekkel folytatott praxisukat." (*R. Scholes: Textual Power* p.24.) (Itt irodalmi szövegek értelmezéséről és e szövegekről alkotott – interpretáló – szövegekről van szó.)

1. a) Az előző órákon (a gimnázium első osztályában) a Bibliáról és ezen belül alaposabban Ábrahám és Izsák, illetve József történetéről tanultunk. Az előbbit – E. Auerbach nyomán – összevetettük az Odüsszeia egy részletével: a két szöveget mint az európai irodalom valóságábrázolásának (mi inkább a "lehetséges világ-teremtés" illetve a "fikciótípusok" fogalmat használtuk) két alaptípusát vizsgáltuk. (v.ö. *E. Auerbach: Mimézis* 1. fejezet)

b) Az ótestamentumi történetek értelmezése során megismerkedtünk egy "értelmezési kóddal", a *tipológiai szimbolizmus* hagyományos módszerével, amely az Ótestamentum történeteit, szereplőit az Újtestamentum egyes részleteinek *előképeként* (típus/tüposz) fogja fel. (v.ö. Ikonológia és hermeneutika 4. A tipológiai szimbolizmus. Szeged, 1988. – Főképp *R. Bultmann, G. von Rad, R. A. Markus* és *E. Auerbach* tanulmányai).

c) A diákoknak el kellett olvasniuk egy-egy – padosoroként különböző – evangéliumot. (A határidő még az egész Biblia tanulásának kezdetét megelőzte.) Enélkül a tipológiai szimbolizmussal nem "játszhattunk" volna.

d) A Bibliáról szóló órák mindegyike cédulákon előzetesen kiosztott *szállóigék magyarázatával* kezdődött. (Az ötletet Pannonhegyi Katalintól "loptam".) Pl.: Bébeli zúrza-var. Utánam a vízözön. A sziklából is vizet fakaszt. Sóbálványá dermed. Más szemében a szálkát, magáéban a gerendát sem Megdobnak kövel, dobd vissza kenyérel. Mosom kezeimet. Tamáskodás. Pálfordulás. stb. A kb. 20 cédula nagyobb része az Újtestamentumból származott. A gyerekek hármas feladatot kaptak: 1. Mi a szállóige mai jelentése? 2. Honnan, milyen bibliai történetből, szöveggörnyezetből származik? 3. Ott mi volt a jelentése. hogyan kanonizálódhatott?

2. Távolsági, de az óra célját, fogalomhasználatát és folytatását meghatározó előzmény, hogy az elméleti bevezető tanítási szakaszban az irodalom *kommunikációelméleti megközelítésére* került a fő hangsúly. Pontosabban kommunikációelméleti-szemiotikai megközelítésére. Az *irodalmiság* mibenlétét nem elsősorban az irodalmi nyelvhasználatban, hanem az *irodalmi kommunikációs viszonyban* kerestük. Azt vizsgáltuk, hogy a közlésfolyamat nyelvtanórán vizsgált tényezői hogyan működnek, hogyan alakulnak át az irodalmi kommunikációban. (Megkettőződés stb.) (Az elméleti háttérret *R. Scholes Semiotics & Interpretation* c. könyvének 2. fejezete és *S. J. Schmidt Grundriss der Empirischen Literaturwissenschaft* c. könyvének az esztétikai konvencióról és

a polivalencia konvencióról szóló alfejezetei képezték. Pála Károlyval 84-ben írt Módszertani javaslatunk fogalmi keretét és példaanyagát részben az említett művek alapján alakítottam át. Természetesen az órán a tudósok neve nem hangzott el és az elmélet egyszerűsített "iskolás" változatban jelent meg. (A fenti idegen nyelvű szakirodalom helyett természetesen *Bahtyin* és *Lotman* magyarul is hozzáférhető hasonló szemléletű művei is használhatók a tanár számára, csak ezek néhol jóval bonyolultabbak és kevésbé közérthetőek, mint a fent említettek.)

Az óra középpontjában egy Lotman által is megfogalmazott gondolat áll: "... a mű, a későbbiek során, amikor már része az emberiség művészi tapasztalatának, a jövőendő esztétikai kommunikáció számára *nyelv lesz*, és ami az adott szöveg szempontjából tartalmi véletlen volt, a rákövetkező szövegek szempontjából *kód lesz*." (J.M.Lotman: Szöveg, modell, típus Bp. 1973.33.o.) Különösen igaz ez a Bibliára, amit *Northrop Frye* már könyve címében is – *Blake* nyomán – a *Nagy Kódnak* nevezett (*N. Frye: The Great Code – The Bible and Literature*).

Az óra menete

3-4 "cédula" az Újtestamentumból

a) *Szállóigék* (Módszer: kiselőadások, idő: 6-8 perc). Mivel a gyerekek két nappal korábban a III. Richárdot látták a Vígszínházban, az előadásban is elhangzott szállóigékre kérdeztem rá. (pl. Mosom kezeimet ... Aki megdob kövel ...)

A "...dobj vissza kenyérral" kapcsán felidézünk a József történet tipológiai értelmezését is. (Miért illik ez a szállóige a történetbe, mennyiben tekinthető József Krisztus előképének?) (Aktualitása miatt elővettük még a pálfordulás, a damaszkuszi út céduláját is. (Itt az órán egyébként időben elcsúsztunk, mert további két cédula és magyarázatuk is helyet követelt magának.) A szállóigék feldolgozásában a megszokott /lásd. l.2.d./ módon jártunk el.)

b/ *Általánosítás-következtetés* (Módszer: kérdeve kifejtés, idő: 3-4 perc)

A 3-4 (valójában 6-7) cédula megbeszélése utáni kérdés: – Mit bizonyít ez a játék, ezek a cédulák? (Összesen már egy tucat szállóigét idéztünk fel az előző órák során.) A kérdés feltétele előtt érdemes többször is rákérdezni, hogy a gyerekek az evangéliumok olvasása előtt is ismerték-e a szállóigét. (Többnyire minden kéz igenlő választ jelzően emelkedik fel.)

Természetesen több válasz is várható, de a rögzítendő következtetés a következő: – Ma is benne élünk a bibliai hagyományban. – Akkor is körülvesz bennünket, ha nem olvastuk. – Közös kulturális örökségünk. – Közös utalásrendszerünk, jelrendszerünk, *kódunk*. *A Biblia a művészet – egyik – nagy kódja*.

Megbeszéljük, hogy egy mű, egy szöveg, egy közlemény, később más művekhez képest *kontextus*, sőt az újabb művek megértésének *kódja* lesz.

Bodor Ádám: Egy rossz kinézésű ember

A bibliai kód működése egy mai novella értelmezésében – a cédulák megbeszélése nyomán kimondott tétel bizonyítása, alkalmazása (Idő: kb. 30 perc)

Az órán *kiosztott novella felolvasása* (Idő: kb. 3-4 perc) (Esetleg két szempont előrebocsátásával.)

A *novellát először a biblia kód fölhasználása nélkül értelmezzük* az alábbi kérdések alapján (Idő: kb. 10 perc)

– Jellemezd a novella idejét és terét!

– Melyik valóságábrázolási – lehetséges világ-teremtési alaptípushoz áll közelebb a szöveg, az Izsák történetéhez vagy az Odüsszeia-féléhez? Miért? Mennyiben? (A várt

válasz az, hogy talányosságában, kihagyásosságában, értelmezési igényében "lényegileg" az ótestamentumi hagyományokhoz áll közelebb a szöveg, ugyanakkor bizonyos mozzanatok részletezése (a halarcú ruhája, a város leírása stb.) inkább az Odüsszeia részletező, plasztikus ábrázolásmódjára emlékeztet. Csakhogy a konkrétumok is talányosak, gyakran csak álkonkrétumok.)

Keressetek ismétlődéseket! Módszer: önálló tanulói munka ill. pármunka közös megbeszéléssel

- szerkezeti-logikai ismétlődéseket
- ismétlődő szavakat, motívumokat (kulcsszavakat)
- (Ha kevés az idő, lehet erre a feladatra szorítkozni!)

Ha nehezen jön a válasz célszerű felolvasni a novella elejének első 2 és fél bekezdését, a *feltételezés* (skatulya, séma) és a *cáfolat* kiemelésével, hangsúlyozásával. Ha ez sem elég, vagy ha a mondatok közötti kapcsolatról a novella egész logikai felépítésére vonatkozóan akarunk általánosítani, feltehetjük az alábbi kérdést: Mi a novella egy szereplő által is megfogalmazott alapkérdése, megoldandó problémája? (ki is ez a "rossz kinézésű"? *Milyen fogalom párral*, ellentétpárokkal tudnátok rendszerezni, általánosítani a "rossz kinézésű" jellemzését? (ismert-ismeretlen, megszokott-szokatlan, átlagos-más, azonosítható-azonosíthatatlan) Gyűjtsétek össze jellemzőit! (Esetleg négyes csoportok dolgoznak együtt, közös álláspontjukat szóvivő ismerteti.)

A "filozofikusnak" nevezett értelmezési szint megfogalmazására a következő kérdések szolgálnak: Milyen emberi gyarlóságról, szükségletről szól ez a novella? (A valóság sémákba gyömöszölése, a mindent megmagyarázás kényszere, az ismerentlentől, mástól való félelem stb.) Mit mond az írás a valóságról, a megismerhetőségről, a fent említett gyarlóságainkról? (Itt természetesen felhívom a figyelmet a befejezést nyitottá tevő csattanóra, az azonosítás kudarcára és a városlakók gyarló örömeire, megnyugvására. Érdemes összehasonlíttatni az *olvasó* és a *városlakók* lelki folyamatait: "Miben hasonlít az olvasó a városlakókhoz?" "Meddig gondolkodunk, haladunk párhuzamosan?" Felhívhatja a tanár a figyelmet arra, hogy a *kíváncsiságban való azonosulásnak* a novella csattanójánál vége szakad: az elbeszélő mintegy a városlakók és az olvasó közé lép.)

Térjünk át a bibliai kódra! (Idő: kb 15 perc)

Kilépés a szövegből

- Mi teszi ezt szükségessé?
- Melyik ismétlődés hívja fel magára a figyelmet úgy, hogy közben az ismert-ismeretlen, megszokott-szokatlan ellentétpár sem magyarázza?

Tanári magyarázat: Ha ilyen *rés* támad az olvasásban, értelmezésben, ha valamire pl. az ismétlődés ráirányítja a figyelmet, a szövegből magából azonban nem tudjuk magyarázni, akkor gyanakodhatunk valamilyen *külső értelmezésű kódra!* (Itt az ötször ismétlődő halszerű, halarcú szóval ez a helyzet.)

A hal jelképe a kereszténységben

Kérdés: Minek a jelképe a hal az evangéliumokban?

Felelet: 1. Aki a Lukács-evangéliumot olvasta idézze fel, illetve keresse meg a csodálatos halászat történetét! (5.1. - 11.) (Jobb, ha magát a feladatot, az értelmezéshez szükséges részt is a gyerekek jelölik ki.) 2. A "mátésok" keressék meg az utolsó gyalomról szóló példázatot! (III.13.47.52.) 3. ill. 4. Önként jelentkezők keressék ki a hal címszót a Jelképtárból illetve A keresztény művészet lexikonából (Ez házfeladat is lehet). Oldassuk meg – a novellához kapcsolódó – következő feladatokat: a, Ki a főhálász, kik a halak, minek a jelképe a halászat? b, Ha elfogadjuk, hogy itt valóban az ember, a lélek keresztény jelképéről van szó, akkor mely sorok nyernek magyarázatot, nagyobb súlyt, új értelmet? c, Az idegen melyik "meglepő" jellemzője kapcsolódik még keresztényi vonásához? d, Keresd meg a novella szövegének azt a mondatát, amely

megerősíti, hogy itt valóban az ember, a szeretetre, megváltásra szomjúhozó lélek keresztény jelképe rejlik "a halarcú" jellemzés mögött (Felidézhető a "Szomjúhozom" az Evangéliumból és a 68. zsoltárból.) (- a c, és d, csak akkor kell, ha b, "nem jön be".) Hogyan értelmezi át a kulcsmondat (lásd d,) a rákövetkező mondat ("De senki sem hasonlított hozzá a városban.") szavait? Mit állít ennek fényében a novella a városról (...), a városlakókról, az emberi viszonyok, kapcsolatok jellegéről a városban? Mit keresnek, mit látnak és mit nem a városlakók egymásban? (skatulya testvér). Hogyan értelmezi át a halarcú jelentésének megfejtése azt a jellemzést, hogy a városban "bozontos barna örmények laktak", és miért "világosabbak" valamivel a gyerekeik? Miért megy el kilétének felfedése nélkül a halarcú, esetleg kivel lehet még őt azonosítani? (IKHTHÜSZ a Jelképtárban és a lexikonban).

Házi feladat lehet még: Fogalmazzátok meg a "filozofikus" értelmezés mellett a novella egy vagy esetleg több keresztényi értelmezését! Próbáljatok nemzeti-nemzetiségi olvasatot, jelentésszintet is találni a szövegben.

Megjegyzések

1. Ha két órát szánunk a novella elemzésére, a helyre és időre vonatkozó kérdéseket, a mimézis-alaptípusra vonatkozó kérdést és a nemzeti jelentésszintre vonatkozó kérdést (amelyet az előzőekben házi feladatnak szántunk) az elbeszélői nézőpont vizsgálatával kiegészítve külön órán beszélhetjük meg.

2. A továbblépés egyik iránya lehet az "interpretációk konfliktusa" nyomán – túl a kronológikus tananyagfelépítés előírta kényszerű lépéseken – a szövegmagyarázat (hermeneutika) néhány alapkérdésének és alapszabályának felvetése. Mégpedig annak kapcsán, hogy a tipológiai illetve tágabban a biblikus értelmezés mennyiben önkényes, illetve, hogy régi művek és értelmezések miképpen folytatnak dialógust a maiakkal.

A gyerekek ezeket a látszólag nagyon elvont kérdéseket maguk tették és teszik fel, amikor rákérdeznek arra, hogy mennyire vannak ténylegesen benne az általuk produkált jelentések a műben, szövegben,

3. Ettől kezdve a tipológiai értelmezésre és a Bodor-novella elemzésére, értelmezésére visszautalva folyamatosan tudatosítjuk a másodlagos kódokat, az "elő-megértésen alapuló javítható sémákat" (E.D.Hirsch), a lerakódott műfaji és egyéb konvenciókat, a stílusirányzat adta kódokat és az előbbiekkal részben átfedésben levő, szintén befogadási sémákként működő archetípusokat.

Melléklet

BODOR ÁDÁM EGY ROSSZ KINÉZÉSŰ EMBER

A rossz kinézésű ember egy nyári napon, délután tűnt fel a kisvárosban. Az állomás felől közeledett, de *nem az ingázókkal*, hanem valamivel később, a távolsági gyorsrali érkezett, amelyik csak a nyári menetrend szerint áll meg ezen az állomáson.

A távolsági gyorsrali egyébként itt kevesen szállnak le, legtöbbször aktatászkás mérnökök vagy valamiféle szakértők, akik egy-egy éjszakára megszállnak a kombinát vendégszobájában, eltűnnek, mielőtt a helybéli lányokkal összaszobarátkoztak volna.

A rossz kinézésű ember *aktatáska nélkül* közeledett fölfelé a rövidke főutcán. *Nem volt benne semmi szakemberes vagy mérnökös*, készruháuzletből való, nagyobb termetre szabott nyári öl-